

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д-р Александър Любенов Гънгов, СУ „Св. Климент Охридски“ относно дисертацията на г-ца Биляна Йорданова Попова „Знанието като път към човешкото съвършенство във философията на Ал Фараби“ за присъждане на образователна и научна степен „Доктор по философия“ по 2.3. „Философия“ (Философия с преподаване на английски език)

Представената дисертация на английски език, съдържа около 180 стр. по БДС /157 стр. във формата на текста на дисертационния труд/. Библиографията се състои от 79 заглавия, повечето от които, на английски език. Сред използваната литература са и 18 източника на арабски език, 7—на френски, 4—на български и 2—на испански; позоваването на арабски философски текстове на езика на оригинала е несъмнено предимство. Дисертацията включва четири основни глави, увод и заключение, глава, разясняваща методологията на работата, глосарий с превод на арабските термини на английски и още един глосарий с превод на английски на заглавията на арабските трудове—и двата глосария са особено ценни за представянето на идеите на Ал Фараби и на средновековната арабска философия, като цяло, в контекста на англоезичната /и в известна степен на българската/ философия. Авторефератът е на български език, както изисква Законът и Правилникът на СУ. Дисертантката има две публикации на английски език по темата на дисертацията. Г-ца Попова е взела семестриалните курсове в „Докторантската програма по философия с преподаване на английски език“, носещи 60 ECTS, които са предвидени в индивидуалния ѝ учебен план, с отличен успех, както и минимумът по специалността и по западен език. Дисертацията е самостоятелен труд на нейния автор, като всички позовавания са извършени коректно. Обсъдена е от катедра „История на философията“ с решение за откриване на процедура по публична защита. Спазени са всички изисквания за откриване на процедура за публична защита.

Дисертационният труд си поставя като основна цел представяне опита на Ал Фараби за разрешаване на епистемологичната и културна криза в Абасидския халифат чрез концепцията за достигане на епистемологично и онтологично съвършенство на човека, основаваща се върху съчетаване на рационално познание и познание от откровение. За постигане на целта докторантката анализира и интерпретира пет аспекта от философските възгледи на Ал Фараби: 1/ отношението на арабския философ към съвременните нему общоприети стандартни и техники на изказване и обосноваване на истинни твърдения /веридикция/, 2/ тяхното преобразуване от Ал Фараби и формата, която те придобиват, в неговия собствен дискурс, 3/ разбирането му за социалната йерархия като следствие на концепцията му за субординацията /енумерацията/ на науките, както и за по-общата взаимовръзка между знание и власт в неговата политическа философия, 4/ социално-политическите отношения като въплъщение на космологичния порядък, взаимозависимостта между битие и знание и поради това възможността и необходимостта знанието да проправя път към съвършенството на абсолютното битие, 5/ разрешаването на епистемологичната и културна криза чрез въвеждането на нов тип институция—владетелят-философ-пророк, която разчита, именно, на издигане към съвършенството в процеса на придобиване на знание.

Биляна Попова осъществява набеязаната цел на дисертацията, като разглежда идеите на Ал Фараби чрез методология, съчетаваща три елемента: генеологичният подход на Мишел Фуко, както и неговото разбиране за епистемологичните и властови измерения на дискурса, концепцията на Юрген Хабермас за дискурсивната етика и теорията на Аласдър Макинтайър за институционалните епистемологични кризи, произтичаща от неговите възгледи за решаващата роля на традицията при определянето на

истинността и справедливостта в дадена епоха или от дадена социално-политическа прослойка, с което се настоява за невъзможността да се отстоява универсална истина и универсална справедливост. Цялостното изложение на дисертацията недвусмислено показва, че поставената цел е достигната успешно с помощта на методологията, подбрана в съответствие с изследвания предмет—философията на Ал Фараби—и прилагана към умело подбрани аспекти на учението на арабския философ.

Пишейки дисертация за Ал Фараби на английски, очевидно предназначена главно за западната изследователска общност, дисертантката, свободно владееща арабски, не е избрала примамливия път да излага концепцията на арабския мислител единствено в лесно достъпен за западния читател вид без да полага специални усилия за собствена интерпретация. Това, разбира се, не означава, че текстът остава неясен за онези, които не познават задълбочено възгледите на философа или, че неговите идеи са представени непълно. Напротив, започвайки от споменатите глосарии и продължавайки с прецизните позовавания и цитирания на съчиненията на Ал Фараби, Биляна Попова е постигнала достъпно /и доколкото ми позволява съотнасянето само с англоезичните преводи/ коректно изложение на неговите идеи. Тя обаче не се стреми просто към приемливо изложение от гледна точка на езиковото съответствие между арабската и английската /както и българската в автореферата/ философска терминология, нито разчита на някакъв вид „философска емпатия“, с която да проникне в замисъла на средновековния автор, но използва съвременна методология, чрез която, на пръв поглед парадоксално, успява да разбере и да изложи последователно и убедително идеите на средновековния мислител.

Изборът на концепцията за генеологията на Фуко, като един от елементите на методологията, съответства на намерението на дисертацията

да разгледа взаимозависимостта между знание и власт. Пътят на навлизане на властови отношения в придобитото знание, както и зависимостта на истината от оформилата се исторически власт, изяснени чрез генеологичен подход и дискурс-анализ, позволяват на дисертантката да представи епистемологичната криза от епохата на Ал Фараби, от една страна, в историческия контекст на нейния произход, а от друга, ѝ предоставят възможност да установи зад определени теологически тези, които се дължат на познавателни основания, политически влияния и политически интереси.

Приложението на дискурсивната етика към средновековни идеи и към средновековна културна и епистемологична криза не страда от модернизация, а се оказва напълно подходящ коректор на познавателния, морален и теологически релативизъм, характерен за ислямския 10. в. Моралният плурализъм, допускан от дискурсивната етика, но ограничаван и регулиран от принципите на неокантианската деонтология, се превръща в продуктивно средство за ориентиране в тоталния релативизъм на епистемологичната криза, както и за набелязване на начини за нейното преодоляване. Дискурсивната етика, освен че предполага придържане към най-общи принципи на рационален дискурс, което е валидно и за концепцията на Ал Фараби, подчертаваща значимостта на доказателствената логика от Аристотелев тип, изиска наличието на четири предпоставки: никой не може да бъде изключен от процеса на изработване на морална позиция—тази постановка очевидно е приложима в известна степен към издигането до съвършенство чрез знание, обосновавано от арабския мислител, където всеки човек, независимо от позицията си в обществото, участва, макар и по различен начин, в йерархичния тео-онтологичен, морален и политически порядък; дискурсивната етика, обаче, изисква да се приеме, че всеки участник в рационалния дискурс е способен да допринесе по равностоен начин за

приемането на определена теза—подобна равнопоставеност е неприемлива в системата на Ал Фараби, защото приносът към моралното и политическо съвършенство, според него, пряко зависи от тео-онтологичната позиция в космическата йерархия, където най-близко до абсолюта се намира владетелят-философ-пророк, притежаващ най-съвършено знание, а всички останали са предопределени да имат по-незначителен принос, който намалява в зависимост от тео-онтологичната и епистемологична отдалеченост от съвършенството; участниците в дискурсивното обсъждане нямат иронично или манипулативно отношение към ситуацията, в която участват, т.е. при тях се предполага съвпадение между намерение и артикулацията на намерението в определено твърдение—същото предположение е налице и по отношение на ислямските философи, теолози или редови миряни; последната предпоставка на дискурсивната етика изисква съгласието или несъгласието с някаква теза да се дължи единствено на убедителността на рационалните доводи, а не на насилие, внушение или други нерационални средства—това изискване е приложимо и към доктрината на Ал Фараби, въпреки че неговите усилия за рационален подход и за достигане до рационални решения неминуемо трябва да се съобразяват с факта, че действат в рамките на религия на откровението, какъвто е Ислямът.

Ситуацията, в която се оказва арабският философ, опитвайки да се справи с релативизма на епистемологичната криза, се оказва сходна с позицията на Макинтайър при обосноваване на концепция, противопоставяща се на универсалността на истината и справедливостта, поставяйки ги в зависимост от конкретната традиция, в която дадена истина или дадено понятие за справедливост са приети за валидни. Тази смислова близост между реалии и идеи, отдалечени във времето с хилядолетие, е забелязана съвсем точно от Биляна Попова, което ѝ позволява да открие нови

измерения в подхода на Ал Фараби и да ги обясни напълно приемливо в рамките на понятието за институционална епистемологична криза и нейното възможно преодоляване съгласно неуниверсалния характер на истината и справедливостта. Макинтайър твърди, че институционалната епистемологичната криза е следствие на невъзможността наличните стандарти за истинност и справедливост и съответните институции, които ги въплъщават, да се справят с изискванията на променената културно-политическа среда. В такъв случай се налага преобразуването на съществуващите институции в съответствие с подходящи за новата ситуация стандарти за истинност и справедливост. Една от възможностите това да стане е чрез пълна де-конструкция на старите институция и преминаването на властта в коренно различен начин на организация. Другата възможност е да се наложи чужд епистемологичен и политически модел с цел да се възстанови управлението в новосъздалата се ситуация, а последният вариант е да се вземе решение от друга култура, но да се адаптира към културата в криза по такъв начин, че да се запази континуитетът в нея.

Приемайки тези постановки на Макинтайър, докторантката успява да обясни решението, предлагано от Ал Фараби за преодоляване на ислямската криза, а именно, оригинален синтез на три направления в елинистичната философия: платонизъм, перипатетизъм и неоплатонизъм, като съответстващо на третата възможност от концепцията на Макинтайър за справяне с институционалната епистемологична криза. Въвеждането на епистемологичните и онтологичните, както и на етико-политическите, стандарти на елинската философия позволява на Ал Фараби да предложи приемливо решение, което се вписва в догматиката на Исляма и не противоречи на арабската политическа традиция, но отива отвъд ограничените етнически и религиозно-сектантски подходи, които са

безсилни пред предизвикателствата, с които се сблъсква Абасидският халифат през 10.в. Биляна Попова оправдано смята, че липсата на реални примери за владетел-философ-пророк в историята на халифатите все още не означава, че философските идеи на Ал Фараби са останали без практически последици. Навлизането на елинистични идеи под негово влияние както в арабската средновековна философия, така и в по-широката арабска културна среда от онова време, е доказателство за осъществяване на неговия замисъл, макар че не точно по начина, по който самият Ал Фараби е очаквал това да стане.

В заключение смятам, че дисертационният труд „Знанието като път към човешкото съвършенство във философията на Ал Фараби“ не само отговаря на всички изисквания за присъждането на образователна и научна степен „Доктор по философия“, но и е безспорен принос към интерпретацията на изтъкнат средновековен автор със средствата на съвременната философия. Убедено ще гласувам за докторската степен на Биляна Йорданова Попова и ѝ пожелавам нови постижения в нейния изследователски път.

15.02.2019 г.

Подготвил рецензията:

/проф. д-р Александър Л. Гънгов/